

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ВИПУСКНИКІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ В ПРОФЕСІЙНУ СФЕРУ

УДК 159.9:316.48

ГАБА І.М.

науковий кореспондент екологічної
лабораторії інституту психології
імені Г. С. Костюка, асистент кафедри
психології Інститут педагогіки і психології
Вінницького державного педагогічного
університету, м. Вінниця

Стаття присвячена проблемам інтеграції молодих фахівців в професійно-трудова сферу. У цьому контексті підвищується роль вищих навчальних закладів в посиленні конкурентоспроможності випускників на ринку праці. Одним з чинників адаптації до конкурентних умов працевлаштування є розвиток внутрішнього потенціалу особистості студента, підвищення рівня його соціальної активності.

Ключові слова: конкурентоспроможність, інноваційна освіта, традиційна освіта, професійний контекст.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНТЕГРАЦИИ ВЫПУСКНИКОВ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В ПРОФЕССИОНАЛЬНУЮ СФЕРУ

Стаття посвящена проблемам интеграции выпускников высшей школы в профессиональную сферу. В этом контексте повышается роль высших учебных заведений в повышении конкурентоспособности выпускников на рынке труда. Одним из факторов адаптации к конкурентным условиям трудоустройства есть развитие внутреннего потенциала личности студента, повышение его социальной активности.

Ключевые слова: конкурентоспособность, инновационное образование, традиционное образование, профессиональный контекст.

Постановка проблеми. Сучасний етап соціально-економічного розвитку України передбачає акумуляцію і ефективно використання усіх наявних ресурсів в суспільстві. Одним з найважливіших джерел оновлення в системі трудового відтворення є молоде покоління. Розуміння закономірностей інтеграції молодих фахівців в професійно-трудова сферу безпосередньо пов'язане з визначенням їх ролі і місця в громадському відтворенні, суб'єктом якого вони є. Включаючись в професійно-трудова сферу і інтегруючись в її структури, вони не лише успадковують досвід, залишений їм попереднім поколінням, але і перетворюють його, реалізуючи свій інноваційний потенціал.

Місія будь-якого сучасного ВНЗ полягає у тому, щоб за рахунок фундаментальної освітньої підготовки та успішної соціалізації молоді здійснювати послідовні та ефективні інновації в навколишньому світі. Нова парадигма вищої професійної освіти орієнтує суспільство на забезпечення варіативності освітньої системи навчальних закладів, гнучкості і динамічності освітнього процесу у ВНЗ, його адап-

тивності до соціальних умов, запитам населення та роботодавців. Разом з тим, сучасні ВНЗ часто реалізують традиційні підходи до організації освітнього процесу, багато в чому формальною залишається управлінська діяльність адміністрації, плани роботи не виступають керівництвом до дії, аналіз освітнього процесу здійснюється на рівні констатації фактів. Вербицький А. А. зазначає, що в процесі навчання студенти мають справу не зі змістом професійної діяльності, а з науковими предметами. Навчальна діяльність у традиційній освіті виявляється «нейтральною» по відношенню до предмета майбутньої професійної діяльності. В зв'язку з цим аналіз процесу соціальної інтеграції випускників ВНЗ в професійну сферу набуває особливої актуальності як в теоретичному, так і в практичному плані. Вивченню ролі вищої школи в підвищенні конкурентоспроможності випускників присвячені роботи Г. А. Лукичева, Г. А. Ахинова, А. М. Бабича, Е. В. Єгорова, Е. І. Головахи, В. Л. Оссовського, Е. Г. Михайлевої, Е. А. Подільською та ін. Проблеми якості вищої освіти знайшли відображення в працях В. Беспалько, Є. Бондаревської, В. Болотова, В. Данильчука, В. Краковського, О. Локшина, Ю. Назарова та ін. Структура, ієрархія ціннісних орієнтацій молоді в професійно-трудовій сфері описувалися в роботах Ю. Швалба, Л. Мітіної, В. Третьяченко, В. Бондарева, Н. Волянук. Професійне самовизначення випускників ВНЗ і вплив трудової мотивації на процес їх адаптації на ринку праці були досліджені М. Н. Вражнковою, Т. Л. Клячко, А. Б. Максименко, Т. Г. Мясоєдовой, І. А. Пашинян та ін. В той же час, у вітчизняній літературі і дослідницькій практиці недостатньо представлені роботи, в яких на базі основних сучасних психолого-педагогічних теорій і концепцій всебічно і комплексно розглядаються проблеми інтеграції випускників ВНЗ в професійну сферу.

Метою статті є аналіз проблем підвищення якості професійної підготовки випускників ВНЗ і їх адаптації до конкурентних умов праці.

Виклад основного матеріалу. Оптимальні можливості працевлаштування молодих фахівців детерміновані об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Формування конкурентного середовища на ринку праці, яке остаточно зламало традиційний механізм державного розподілу молодих фахівців, посилило значущість внутрішніх ресурсів у виробленні активної життєвої позиції і результативності її власних стратегій зайнятості. Тим самим актуалізувалися проблеми соціальної суб'єктності в професійно-трудовій сфері.

У цьому контексті підвищується роль вищих навчальних закладів в посиленні конкурентоспроможності випускників на ринку праці. Сьогодні зона відповідальності вищої школи включає і створення комплексу механізмів адаптації молодих фахівців до конкурентних умов праці. Метою сучасної освіти є становлення особистості, готової

до адекватного сприйняття соціально-економічних змін в суспільстві, здатної до самореалізації на вільному ринку праці в трансформаційних економічних умовах. Проблеми інтеграції випускників ВНЗ в професійну сферу з особливою гостротою ставлять завдання підвищення якості підготовки фахівців вищої професійної школи.

Вдосконалення системи вищої освіти найчастіше розглядається в двох основних аспектах. Один з них пов'язаний з необхідністю вирішення специфічних, тільки для сфери освіти завдань (таких як, наприклад, тривалість і ступені освіти, вибір спеціалізації, критерії оцінки знань студентів, технічне устаткування і т. д.). Інша складніша проблема - це здатність вищої освіти відповідати потребам інноваційного розвитку нашого суспільства. Для системи освіти, яка є досить консервативною сферою суспільства, реалізувати це досить складно.

У вітчизняній системі освіти переважає оснащення студентів надмірним (наддостатнім) запасом знань неприкладного характеру. А слабе партнерство з роботодавцями утруднює формування орієнтирів для ВНЗ про співвідношення прикладних і фундаментальних знань. Така система освіти неефективна, оскільки страждає серйозним недоліком - надвиробництвом незатребуваних знань. Воно виражається в двох формах:

- структурному (явному) надвиробництві: підготовка зайвого числа професіоналів, незатребуваних в цей період часу тими сферами діяльності, для яких вони призначаються;
- латентному (прихованому) надвиробництві: навчання по дисциплінах або по розділах дисциплін, що виходять за межі обсягу знань, достатніх для успішного здійснення випускником на цьому рівні підготовки своєї професійної діяльності (знання про запас).[2, с. 30-33]

В той же час «перевироблені», у тому числі і фундаментальні знання не так вже рідко зникають з арсеналу студента не отримавши застосування. З іншого боку, отримавши зайнятість по професії, випускник нерідко усвідомлює, що в його підготовці відсутні актуальні знання прикладного характеру. Завдання негайної ліквідації таких пропусків вирішується через самостійну підготовку або навчання на курсах.

Існуюча жорстка конкуренція на міжнародних ринках вимагає підвищення якості вищої освіти. Професійні знання і досвід - це не єдині переваги, що забезпечують фахівцеві успішну інтеграцію в професійну сферу. Хоча відсутність досвіду роботи різко знижує конкурентні переваги молодих фахівців при влаштуванні на роботу і визначенні оплати їх праці, все ж рівень розвитку його особистісного потенціалу може зіграти роль вирішального чинника в працевлаштуванні. Як наслідок, слід зазначити, що разом з об'єктивними

чинниками, що впливають на процес успішної інтеграції в професійну сферу (висока конкуренція на ринку праці, дефіцит вакансій за фахом, відсутність досвіду роботи), впливають і суб'єктивні фактори, що мають соціальний і особистісний характер :

внутрішні ресурси випускника (особистісний потенціал), їх усвідомлення, розподіл і організація;
система соціальних установок, через які здійснюється вибір;
мотивація, її ієрархія, пріоритети;
планування стратегій поведінки[7].

Одним з чинників успішної інтеграції в професійну сферу є розвиток особистісного потенціалу студента ВНЗ, підвищення рівня його соціальної активності, формування соціальної мобільності. В зв'язку з цим особливу актуальність сьогодні набуває питання розвитку і реалізації внутрішніх ресурсів особистості під час навчання у ВНЗ. Особистісний потенціал - це індивідуальна система особливим чином організованих внутрішніх ресурсів людини, що забезпечують йому різноманіття можливих векторів розвитку і трансформації особистості впродовж її життя. Під ресурсами ми розуміємо набір засобів, які можуть бути задіяні людиною для досягнення певної мети або отримання певних результатів. Категорія внутрішніх ресурсів може бути представлена у вигляді сукупності внутрішніх станів, установок, цінностей, загальних і спеціальних здібностей, продуктів розумової діяльності і творчої діяльності, ментальних, поведінкових стратегій і так далі [1]

Особистісний потенціал проявляється в діяльності. Отже, потенціал окремо взятої особистості стає соціально значимим лише за допомогою самореалізації. Розкриття потенціалу особистості залежить від активності особистості (самореалізації потенційних можливостей), важливим доданком якої є не лише задатки і здібності, але і мотиви, усвідомлені причини активності, мети діяльності.

За таких умов, чим вище особистий потенціал, тим більше гармонійна взаємодія людини з навколишнім світом, тим більше можливостей для реалізації власних можливостей і особистісного зростання.

Отже, особистісний потенціал виступає як система властивостей і можливостей, що становлять основу особистісного і професійного розвитку людини, можливих досягнень в професійній підготовці і діяльності. Відтак уся сукупність властивостей, актуальних і дійсних, розгортається у рамках професійного і особистісного самовизначення.[1]

Таким чином, особистісний потенціал виступає як чинник успішності в реалізації особистих планів і самовизначення в цілому.

Узагальнюючи вищесказане, зазначимо, що особистісний потенціал не лише відображає ступінь подолання особистістю заданих об-

ставин, але і є важливим чинником її професійного самовизначення. Він є початковим базисом кар'єрного зростання в професійному житті майбутнього фахівця.

Поняття особистісного потенціалу стосовно випускників ВНЗ означає сукупність характеристик, що відносяться до здатності (готовності) майбутніх фахівців вирішувати поточні і перспективні завдання професійної діяльності. Використовуючи загальні методологічні підходи Т. І. Заславської до вивчення людського потенціалу сучасного суспільства[2], у особистісному потенціалі випускників ВНЗ на операційному рівні можна виділити наступні взаємозв'язані компоненти та їх індикатори :

Професійна компонента характеризує рівень засвоєння знань, умінь і навичок в галузі професійної підготовки. Ця компонента вимірюється через систему оцінок (самооцінок) результатів професійної підготовки у ВНЗ.

Соціокультурна компонента представлена характеристиками, що впливають на професійний розвиток і трудову діяльність.

Діяльнісна компонента характеризує рівень активності випускників в розвитку власної конкурентоспроможності і реалізується в навчальній діяльності, позанавчальній діяльності і в інших видах соціальної активності. Рівень активності випускників в навчальній діяльності вимірюється через формальні показники успішності і особливості рольової поведінки студента. Ці показники дозволяють оцінити, по-перше, ступінь освоєння професії, по-друге, рівень соціальної зрілості випускників, який робить безпосередній вплив на успішну адаптацію до нових соціальних ролей після закінчення ВНЗ[7].

Вимоги, які висувають роботодавці до випускників ВНЗ включають наступні аспекти:

- Активна життєва позиція, мобільність. Дуже цінується уміння самостійно працювати, а також рішучість і здатність ризикувати.
- Схильність до саморозвитку, прагнення до нових знань. Аналітичні здібності. Ерудиція. Бажання і здатність пізнавати і розвиватися.
- Працьовитість. Готовність до труднощів. Відповідальність.
- Навички комунікації. Уміння працювати в команді. Дотримання ділової етики.
- Здатність отримувати результат. Бажання працювати на результат. Креативність. Відданість справі[7].

Фактично роботодавці називають основні компетентності, якими повинні володіти випускники ВНЗ. Слушно зазначити, що поняття «компетентність» відображає внутрішню сторону діяльності суб'єкта, означає здатність суб'єкта до розв'язання класу завдань на відміну від

«компетенції», яка відображає цільову сторону соціальної діяльності, яка робить її більш визначеною і в той же час більш обмеженою[8].

Якість підготовки випускників вищих навчальних закладів, де критерієм виступає професійна компетентність, розглядається з позиції рекомендацій ЮНЕСКО. Суть концептуальних вимог до професійної компетентності полягає у розширенні знань, умінь і навичок, необхідних безпосередньо для підвищення продуктивності праці, у сфері життєдіяльності в цілому. Заміна понять про виключно трудові, виробничі знання, уміння і навички повною гамою знань, умінь і навичок, у тому числі потрібних для охорони і поліпшення здоров'я, демографічного розвитку, збереження і розвитку традицій і культури, раціонального використання природних ресурсів, захисту довкілля і зниження екологічного ризику для виконання активної цивільної ролі і конкурентноспроможності на ринку праці, означає всебічне врахування інтересів студента і підтримка його в процесі розвитку.

Однією з характерних рис концепції компетентності людини є підвищення ролі суб'єкта в соціальних перетвореннях і удосконаленнях здатності його зрозуміти динаміку процесів розвитку.

Ці вимоги професійної компетентності визначаються освітньою політикою держави. На погляд Д.В. Чернілевського, ключовим в освітній політиці сучасної і майбутньої України повинне стати поняття свободи вибору[2]. Але свободи, що розуміється розумно, свободи у виборі технологій, диференціації шляхів і методів освітньої діяльності, що ведуть до державних, суспільних і особистісно значимих результатам, закладеним у вигляді освітніх цінностей і цілей у відповідних філософсько-освітніх парадигмах, політичних доктринах і стратегічних концепціях, а також в різноманітних освітньо-виховних стандартах.

Якою має бути підготовка студентів ВНЗ, щоб забезпечити їм можливість реалізовувати свій особистісний і професійний потенціал, одночасно задовольняючи потреби суспільства? В зв'язку з цим потрібний прояв новаторства в методиках викладання і організації навчального процесу. Сьогодні студенти, що приходять в аудиторію, орієнтовані на зміну традиційного освітнього підходу. Традиційна система вбачає своє глобальне завдання в тому, щоб залучити студентів до узагальненого і систематизованого досвіду людства. Це передбачає провідну роль теоретичних знань в змісті навчання, орієнтацію на засвоєння основ наук. Відповідно, це призводить до інтелектуалізму, відриву теорії від практики. Студенти засвоюють через масив учбової інформації те, що напрацьовано іншими, отримано в результаті суспільно-історичної практики людства, вони беруть готове з комори соціального досвіду. В цьому випадку студентові

нав'язують цілі засвоєння здобутих знань іншими, і учбова інформація втрачає для нього особистісний сенс.

Мета традиційного навчання полягала у засвоєння знакової учбової інформації, і чим більше її засвоєно, тим вище вважається рівень вченості людини. Але будь-яка інформація, у тому числі і учбова, має подвійну природу: по-перше, вона може бути засобом пізнання світу, а по-друге, вона є частиною, фрагментом самої культури. Студент же засвоює не саму культуру, наприклад, культуру професії, а лише засіб її освоєння. Модель будь-якої праці можна представити схемою (рис.1), на якій техніка і технологія праці, наприклад, зварювального виробництва або лікувальної справи складають ядро, базу професії (1). Другий шар - це соціально-психологічний контекст, в якому відбувається ця діяльність, наприклад, робота психолога, вчителя пов'язана з професійним вигоранням, а робота слюсаря не має високого соціального престижу (2). Третій шар - це етичні, екологічні і естетичні аспекти професії (3).

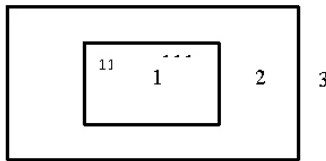

Рис.1 Модель професії

У процес навчання студент ВНЗ, засвоює лише дещо про техніку і технологію виробництва, тобто пізнає професійну діяльність як частину. Проблема полягає в тому, що випускнику на виробництві найскладніше засвоїти саме той соціальний контекст, в якому він працюватиме, ті виробничі стосунки в колективі, які вчать не предметним діям, а соціальним вчинкам[4].

Інноваційна освіта повинна орієнтуватись на те, що знання, уміння, навички даються не як предмет, на який мають бути спрямована активність студента, а в якості засобу розв'язання завдань діяльності фахівця. Якщо ж бути зовсім точним, то інноваційна освітарозглядає навчання і працю не як різні види діяльності, а як два етапи розвитку однієї і тієї ж діяльності в генезисі [5].

Основною характеристикою навчально-виховного процесу інноваційного типу, що реалізовується за допомогою системи нових і традиційних форм і методів навчання, є моделювання на мові знакових засобівпредметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності. У спеціальних дисциплінах відтворюються реальні професійні ситуації і фрагменти виробництва, відношення задіяних в ньому людей. Таким чином, студентові задаються контури його про-

фесійної праці. Одиницею роботивикладача і студента стає ситуація в усій її предметній і соціальній неоднозначності і суперечності. Саме в ході аналізу ситуацій, ділових і учбових ігор (ігри-комунікації, ігри-захисту від маніпуляції, ігри для розвитку інтуїції, ігри-рефлексії і ін.) студент формується як фахівець і член майбутнього колективу.

Сучасний студент орієнтований на пізнання у формі участі і експериментування, аніж на послідовне навчання за підручниках. Сьогодні увагу привертає до себе методика «проблемної» освіти, яка дає можливість студентам ще в процесі навчання навчатися бачити причини проблеми, що виникають в тій або іншій сфері діяльності і приймати ефективне рішення для їх усунення.

Тенденції розвитку сучасного суспільства істотно змінюють і роль викладача в освітньому процесі. Викладач значною мірою втратив свою функцію основного джерела інформації. В нових умовах він вимушений випереджати студента за рахунок постійної самоосвіти, перманентного підвищення кваліфікації. Викладач сучасного вищого учбового закладу повинен мати здібності організатора, оратора, аналітика, психолога, володіти логікою педагогічного процесу і виховання, літературною усною і письмовою мовою, бути компетентним фахівцем у своїй сфері і досить ерудованим в інших галузях знань. Таку працю не можна визначити інакше, як творчу діяльність.[6]

Проблеми інтеграції випускників сучасних вищих навчальних закладів більшою мірою знаходяться в площині відмінностей між учбовою і професійною діяльністю[4].

Перше протиріччя між учбовою діяльністю (= УД) і професійною (= ПД) полягає між абстрактним предметом УД (тексти, знакові системи, програмні дії) і реальним предметом майбутньої професійної діяльності, де знання дані в контексті виробничих процесів і ситуацій. Традиційне навчання не може розв'язати це протиріччя, звідси феномен формальних знань, неможливість застосування їх на практиці, труднощі інтелектуальної і соціальної адаптації випускників до умов виробництва.

Друге протиріччя між залученістю в процесі професійної праці усєї особистості фахівця на рівні творчого мислення і соціальної активності і опорою в традиційному навчанні на процеси пам'яті, уваги, сприйняття, руху. Традиційне навчання - це процес передачі інформації від викладача до студентів за схемою, представленою на рис. 2

Як бачимо на схемі, мисленню в ній немає місця, основне навантаження здійснюється на пам'ять. Студент може витягнути зі своєї комори пам'яті лише те, що в неї заклали у минулому. Якщо студент і мислить, то всупереч традиційній схемі навчання, а не завдяки ній. Мислення - це звернення до майбутнього, до тих невідомих, нестандартних і проблемних ситуацій, які виникнуть у

нього у виробничій діяльності. На відміну від студента фахівець діє по-іншому (рис.3.).

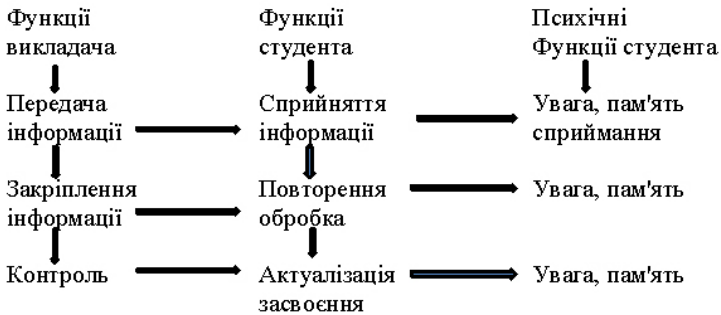

Рис. 2. Схема традиційного навчання

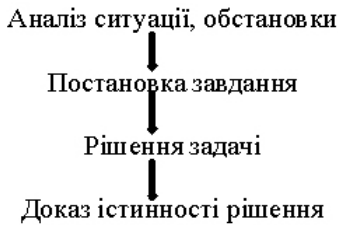

Рис. 3. Схема дії фахівця

Отже, для успішної інтеграції випускників вищої школи в професійну сферу, сьогодні недостатньо формувати лише систему професійних знань і умінь, а також здатності їх постійно вдосконалювати. Цим на сьогодні не обмежуються функції системи професійної освіти, вона покликана формувати у випускників вищої школи низку компонентів знанневого та діяльнісного характеру, до яких належить: формування у студентів умінь цілісного сприйняття навколишнього світу і відчуття єдності з ним, а також цілісного сприйняття процесу і результату діяльності; володіння технологіями прийняття оптимальних рішень, вміннями адаптуватися до різних змін, прогнозування розвитку професійної ситуації, оволодіння культурою системного підходу в діяльності. Таку тенденцію в сучасній вищій освіті можна позначити як інтегративність структури та змісту освіти. Вона зумовлює актуальність пошуку і конструювання інтегративних освітніх структур у навчанні та їх практичного впровадження, відхід в

навчанні від вузької спеціалізації, формування світоглядних орієнтацій у картині світу студентів.

Література

1. Братченко С.Л. Діагностика личностно - розвиваючого потенціала: Методическое пособие для школьных психологов/ С. Л. Братченко - Псков. 1997.
2. Васильков В.М. Інноваційна концептуальна модель професійної підготовки інженерно-педагогічного працівника. / В.М.Васильков // Стратегія інноваційного розвитку економіки і соціальної сфери України. // Матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції вчених, студентів і практиків (08 квітня 2010 р.) м. Донецьк. Головний ред. В.В.Шконда. – Донецьк, 2010. – С. 462-473.
3. Вербицкий А. А. Совершенствование педагогического процесса в вузе // Сов. педагог. 1986. № 6. С. 75—78
4. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. / А.А. Вербицкий. – М.: Высшая школа, 1992.- 59 с.
5. Корчевна О. Організаційно-психологічний супровід сприяння працевлаштуванню випускників вищих навчальних закладів: компетентнісний підхід / Корчевна О., Кирианова О. // Україна: аспекти праці. - 2009. - № 3. - С.32-36.
6. Локтюхина Н. В. Методологические аспекты в теории рынка труда и занятости / Н. В. Локтюхина, В. Н. Помогайбин // Экономика образования. - 2006. - № 1. - С. 58-56.
7. Планы после вузов // Студент XXI века: социальный портрет на фоне общественных трансформаций : монография / Нар. укр. акад.; под общ. ред. В. И. Астаховой . - Х. : Изд-во НУА, 2010, разд.7.1., с. 504-508
8. ШвалбЮ. М. Методология и теория экспертной деятельности: психологические аспекты. Монография – К.: / Ю. М. Швалб. - «Основа». 2013. - 240

The article deals with problems of young specialists' integration into professional sphere. In this context it is increased the role of high educational establishments in the sphere of empower competitiveness of graduates in the labour market. One of the adaptation ways in the sphere of competitive condition of employment is the development of inside personal student's potential as well as the increasing of the level of his social activity.

Key words: *competitiveness, innovative education, traditional education, professional context.*